

QADIMGI YUNONISTON

*Burxonova Shahzoda Baxodir qizi**Toshkent Kimyo Xalqaro**Universiteti Namangan filiali,**Ingliz tili fakulteti o'quvchisi.**Tel: +998(94)-829-08-06.**E-mail: burxonova.shahzoda@mail.ru*

ANCIENT GREECE

Burxonova Shahzoda Bahodir daughter.

Toshkent Kimyo International University

Namangan branch, student of the English Education faculty .

Tel: +998(94)-829-08-06.E-mail: burxonova.shahzoda@mail.ru

ANNOTATSIYA

Qadimgi Yunoniston insoniyat tarixida chuqur iz qoldirgan sivilizatsiyalardan biridir. Bu davrda ilm-fan, falsafa, adabiyot va san'at rivoj topgan. Mashhur faylasuflar — Sokrat, Platon va Aristotel — aynan shu davrda yashab, bugungi g'oyaviy tafakkur poydevorini yaratgan. Yunonlar demokratik boshqaruv tizimini ilk bo'lib joriy qilgan xalq hisoblanadi. Olimpiya o'yinlarining kelib chiqishi ham shu davr bilan bog'liq. Arxitektura sohasida esa Afina shahri va uning ibodatxonalari tarixiy ahamiyatga ega. Qadimgi Yunoniston jamiyati ko'p jihatdan tabaqalashtirilgan bo'lib, qullik tizimi mavjud edi. Shunga qaramay, ularning ilmiy yondashuvi va tafakkuri zamonaviy sivilizatsiyalarga katta ta'sir ko'rsatgan. Bu davrda yaratilgan ko'plab asarlar bugungi kunda ham qadrlanadi va o'rganiladi. Shu sababli Qadimgi Yunoniston madaniy merosi bugungi taraqqiyotning muhim poydevorlaridan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Qadimgi Yunoniston, arxipelag davlat, geografik joylashuv, yunon sivilizatsiyasi, Makedoniyalik Aleksandrning g'olibona yurishlari, tog' tizmalari, Ellada, Attika, Korinf va Evbeyada kulolchilik uchun zarur bo'lgan tuproq olingan.

ANNOTATION

Ancient Greece is one of the most influential civilizations in human history. It was during this era that science, philosophy, literature, and art saw significant development. Renowned philosophers such as Socrates, Plato, and Aristotle laid the foundations of modern thinking. The Greeks are credited with introducing early forms of democratic governance. The origin of the Olympic Games also traces back to this period. In architecture, the city of Athens and its temples hold great historical significance. Although Ancient Greek society was stratified and included slavery, its intellectual and scientific advancements deeply influenced later civilizations. Many works from this time are still studied and appreciated today. The cultural heritage of Ancient Greece continues to inspire and shape modern society. Its legacy lives on through ideas, institutions, and artistic expressions that remain relevant in today's world. Thus, Ancient Greece remains a cornerstone in the history of human civilization and cultural development.

Key words: Ancient Greece, archipelagic country, geographical location, Greek civilization, victorious campaigns of Alexander the Great, mountain ranges, Ellada, Atikka, Korinf and Evbeyada where the soil necessary for pottery was obtained.

Yunoniston — janubi-sharqiy Yevropada joylashgan qadimiy va zamonaviy davlatdir. Bu mamlakat o'zining boy tarixi, madaniy merosi va tabiiy go'zalligi bilan mashhur. Yunoniston Yevropa Ittifoqining a'zosi bo'lib, uning rasmiy nomi Ellada Respublikasi hisoblanadi. Yunoniston janubdan O'rta Yer dengizi bilan chegaradosh bo'lib, albatta, shimolda Albaniya, Shimoliy Makedoniya, Bolgariya va shimolshargda Turkiya bilan chegaradosh. Uning umumiy maydoni 131 ming kvadrat kilometr dan oshgan. Yunoniston arxipelag davlat bo'lib, 2000 dan ortiq orollarga ega, ularning eng yiriklari Krit, Evbeya, Rodos, Korfu va Lesbosdir. Mamlakatning hududining 80 foizi – tog'li hududlar, to'rtta duzlu suv sohillari, to'qqizta dehqonlik dengizi va ikkita anqarg' ozi bilan egalangan. Yunonistonning eng baland nuqtasi – Olimp tog'i, uning balandligi 2917 metr ga yetadi.

Yunonistonning iqlimi asosan O'rta Yer dengizi iqlimiga tegishli bo'lib, qishlari yumshoq va nam, yozlari esa issiq va quruq kechadi. Bunday iqlim mamlakatni sayyohlar uchun jozibador qiladi. Yunonistonning tabiiy boyliklari orasida marmar, boksit, temir rudasi va boshqa minerallar bor. Yunoniston insoniyat tarixidagi eng muhim sivilizatsiyalardan biri – qadimgi yunon sivilizatsiyasining beshigidir. Yunoniston madaniyati fanga, san'atga, falsafaga va davlat boshqaruviga katta ta'sir ko'rsatgan. Bu yerda Aristotel, Platon, Sokrat kabi buyuk faylasuflar yashagan, Aflotun akademiyasi va Aleksandriya kutubxonasi singari ilmiy markazlar faoliyat yuritgan.

Qadimgi yunon tarixining geografik joylashuvi doimiy bo'lmagan. U tarixiy rivojlanishga ko'ra, o'zgari va kengayib turgan. Qadimgi yunon sivilizatsiyasining asosiy hududi Egey havzasi, ya'ni, Egey dengizining Bolqon, Frakiya va Osiyo sohillari va ko'p sonli orollar sanalgan. Mil. avv. VIII-VI asrlarga kelib, buyuk yunon kolonlashtirishidan so'ng yunonlar Janubiy Italiya va Sitsiliya hududlari, shuningdek, Qora dengiz sohillarini o'zlashtirganlar. Natijada Buyuk Yunoniston tushunchasi vujudga keladi. Mil. avv. IV asrning oxirida Makedoniyalik Aleksandrning g'olibona yurishlari va Ahamoniylar davlati egallanganidan so'ng Yaqin va O'rta Sharqda ellin davlatlari tashkil topdi va bu hududlar qadimgi yunon dunyosining bir qismiga aylandi.

Ellinizm davrida yunon dunyosi g'arbda Sitsiliyadan sharqda Hindistongacha, shimolda Shimoliy Qora dengiz sohillaridan janubda Nilning birinchi irmoqlarigacha bo'lgan ulkan hududlarni qamrab oldi. Biroq butun qadimgi yunon tarixi davomida uning markaziy qismi Egey havzasi hisoblangan. Chunki bu yerda yunon davlatchiligi va madaniyati paydo bo'ldi va gullab-yashnadi. Yunonlar o'zlari yashagan hududni Ellada deb nomlashgan va mazkur joy quyidagi uch qismdan: 1) Bolqon Yunonistoni (Bolqon yarim orolining katta qismi, 2) Kichik Osiyoning g'arbiy sohillari, 3) Egey dengizining ko'plab orollaridan iborat bo'lgan. Bolqon Yunonistoni uch tomondan dengiz bilan o'ralgan bo'lib, tabiiy jihatdan Shimoliy, O'rta va Janubiy Yunonistonga bo'linar edi.

Shimoliy Yunonistonni Makedoniyadan mintaqadagi eng baland hisoblangan Olimp tog'i ajratib turgan. Ushbu tog' doimo qor bilan qoplangan bo'lib, yunonlar e'tiqodiga ko'ra xudolar maskani sifatida shuhrat qozongan. Pind tog' tizmasi shimolni ikki hududga: Epir va Fessaliyaga ajratib turgan. G'arbda Epir tog' tizmalari mavjud bo'lib, bu yerdan Axela daryosi boshlanadi va unga yaqin Dodonada qadimgi Zevs ibodatxonasi joylashganligi ta'kidlanadi. Pind tog'laridan sharqda Fessaliyada, Yunonistondagi yagona yirik vodiya-yilqichilik bilan shug'ullanishga qulay sharoit bor edi.

O'rta Yunonistonni shimoldan tog' tizmalari ajratib turgan va u yerda Fermopil darasi joylashgan. Mintaqaning g'arbiy hududida Akarnaniya va Etoliya viloyatlari, sharqda esa Korinf va Evbeya ko'rfazi oralig'ida Lokrida viloyati mavjud bo'lib, uning markazi Dorida shahrida vaqtinchalik doriylar qo'nim topgan. Ularga qo'shni sifatida afsonaviy Parnas tog'lari bilan mashhur bo'lgan Fokida viloyati bor edi. Sharqdagi Beotiya viloyati eng unumdor yerlar va ulkan suv manbalariga ega hudud hisoblangan. Butun antik sivilizatsiyaning beshigi hisoblangan Attikaning sharqida afsonaviy Kiferon tog' tizmalari uni Beotiyadan ajratib turgan. Viloyat uch tomondan dengiz bilan o'ralgan bo'lib, Pirey Marafon, Elevsin va Faler qo'ltiqlaridagi qulay bandorgohlar dengiz savdosini rivojlantirishda muhim o'rin tutgan. Attikani katta

qismini egallagan tog' tizmalari ulkan o'rmonlar bilan qoplangan bo'lib, u yerda butun Attikaga mashhur bo'lgan asal yetishtirilgan hamda marmar va kumush konlari mavjud edi.

Attika viloyati o'zining keng vodiylar va shaharlari bilan mashhur bo'lgan. Jumladan, Elefsin vodiysida shu nomdagi shahar mavjud bo'lib (shaharda mashhur Demetra xudosi ibodatxonasi joylashgan edi), Afina vodiysida esa Attikaning markazi sifatida Afina shahri qad ko'tarib turgan.

O'rta va Janubiy Yunonistonning tutashgan joyida kuchli dengiz davlati hisoblangan Megara polisi joylashgan edi. Mintaqada Peloponnes yarim oroli joylashganligi bois hudud shu nom bilan ham yuritilgan. Yarim orolning g'arbiy qirg'oqlari Elida viloyatiga tegishli bo'lgan. U yerda qurimaydigan Alfey daryosi bo'ylarida bosh xudo Zevsning mashhur ibodatxonasi bunyod etilib, uning sharafiga har to'rt yilda bir marta umumyunon Olimpiya o'yinlari o'tkazilgan. Janubda yirik shahar hisoblangan Korinfdan tashqari tog' va o'rmonlar bilan qoplangan Arkadiya viloyati ham bor edi. Arkadiyadan janubiy-sharqda doriylar ko'chib kelib yashagan uchta viloyat: Argolida, Lakonika va Messeniya mavjud bo'lgan. Argolidaning yonidagi shahar Epidavr esa tibbiyot xudosi Asklepiy ibodatxonasi bilan mashhur edi. Peloponnesning janubida doimiy jangovar holatda turuvchi Sparta davlati joylashgan bo'lib, u yerdan Tayget dovoni orqali Messeniyaga borish mumkin bo'lgan.

Qadimgi Yunonistonning tarkibiy qismi bo'lgan Kichik Osiyoning g'arbiy qirg'oqlarida Ioniya va Eolida viloyatlari vujudga kelib, mazkur hududlar orqali antik sivilizatsiya butun O'rtayer dengiziga, keyinchalik qadimiy Sharqqa keng yoyiladi.

Yunonistonning qariyb 80% ni tog'li hududlar tashkil qilgan. Vodiylardagi hosildor yer qatlami juda kam bo'lgan. Shuning uchun dehqonlar yuqori hosil olish uchun avval ekin maydonini toshlardan tozalab, so'ngra dalalar chekkasiga tosh devorlarqurish orqali unumdor tuproqni yomg'irlar yuvishidan saqlar edi. Shu bilan birga Ellada o'lkasida ekinlarni sug'orish uchun chuchuk suv topish ham muammo edi.

Yunonistonning Peney, Axela, Alfey va Pamis daryolaridan tashqari boshqa suv manbalari yozda qurib qolgan.

Hududda dehqonchilik bilan shug'ullanishni imkoni kam bo'lgani bois, aholi hunarmandchilik bilan band bo'lgan. Attika, Korinf va Evbeyada kulolchilik uchun zarur bo'lgan tuproq olingan. Shu bilan birga konchilik ishi ham keng ravnaq topadi. Temir madani esa Elladadan tashqari ko'proq Kichik Osiyodan olib kelingan. Mis konlari azaldan Kipr va Evbeya orolida joylashgan edi. Qo'rg'oshin-kumush va oltin konlari Attikaning Lavriya tog'lari hamda Frakiyada ko'p bo'lgan. Maftunkor marmar toshlar Pentelekon tog'lari va Paros orollaridan keltirilgan. Qadimgi Sharq mamlakatlaridan farqli o'laroq, qadimgi Yunonistonda etnik rang-baranglikni kuzatish mumkin. Yunonistonning markaziy hududlari, ya'ni Egey havzasi va Bolqon yarim orolining janubiy qismlarida asosan yunon tilli xalqlar yashagan bo'lib, ularni axeylar, doriylar, ioniy va zoliylar tashkil etgan. Bu qabila guruhlar o'z dialektlarida gaplashganlar hamda diniy qarashlar va urf-odatlarida ham o'ziga xoslikni kuzatish mumkin, biroq bu farqlar unchalik sezilarli bo'lmagan. Barcha yunonlar bir tilda gaplashgan, bir-birini yaxshi tushungan va o'zlarini bitta xalqqa va bitta sivilizatsiyaga tegishli ekanligini his qilgan. Mazkur xalqlar orasida birmuncha qadimiyroq qabila guruhi axeylar bo'lib, ular mil. avv. 3 ming yillikning oxirida Bolqon Yunonistonining janubiy qismiga kelib o'rnamshganlar. Mil. avv. 2 ming yillikda zamonaviy Epir va Makedoniya hududlaridan harakatlangan doriy qabilalari bosimi ostida axeylar qisman assimilyatsiyalashadi va bir qismi tog'li hududlarga siqib chiqariladi. Doriylarning katta qismi Peloponnes (Lakonika Messeniya, Argolida, Elida), Egey dengizining janubidagi orollarning katta qismi, xususan, Krit va Rodos, Kariya va Kichik Osiyo hududlarining ba'zi qismlarida o'rnamshganlar. Attika-ioniy shevada gaplashgan uchinchi qabila guruhi Attika, Evbeya, Samos, Xios, Lemnos kabi Egey dengizining markaziy qismidagi orollar va Kichik Osiyo sohillaridagi Ioniya viloyatida joylashganlar.

To'rtinchi qabila guruhlari bo'lmish eoliylar Beotiya, Fessaliya va Kichik Osiyo sohillaridagi Ioniya viloyatini shimolidagi Eolida viloyati va Lesbos orolida yashaganlar.

Egey havzasida yunonlardan tashqari yunongacha bo'lgan qabilalar qoldiqlari, jumladan, leleglar, pelasglar, kariylar yashagan bo'lib, ular mil. avv. 1 ming-yillikda Yunoniston aholisining etnogenezida unchalik katta rol o'ynamagan. Shuningdek, yunon davlatchiligida muhim o'rin tutgan xalqlardan biri sifatida tog'li frakiyaliklarni qayd etish maqsadga muvofiqdir.

Qadimgi Yunoniston tarixini davrlashtirish. Qadimgi Yunoniston tarixini uchta katta bosqichga bo'lish mumkin:

- 1) ilk sinfiy jamiyat va mil. avv. 2 ming yillikda davlat uyushmalarining shakllanishi (Krit va Axey Yunonistoni);
- 2) Polislarning shakllanishi va gullab-yashnashi, klassik ko'rinishdagi qulchilik munosabatlari, yuqori madaniyatning yaratilishi (mil. avv. XI-IV asrlar);
- 3) yunonlar tomonidan Fors davlatini bosib olinishi, ellinistik jamiyatlarning davlatlarning tashkil topishi.

Birinchi bosqich uchun xos bo'lgan xususiyat shundan iboratki, unda Krit oroli va unga tutash hududlarda dastlabki sinfiy jamiyat paydo bo'ladi. Shu bilan birga ilk davlatchilik an'analarning vujudga kelishi hamda rivojlanishi, yuksak sivilizatsiya belgilarini namoyon bo'lishi kuzatiladi. Odatda bu davr Krit podshosi Minos sharafiga "Minoy sivilizatsiyasi" deb ham ataladi. Mazkur davr mil. avv. 3 ming yillikdan mil. avv. 1200-yillarni o'z ichiga oladi.

Ikkinchi bosqichni tarixchilar "polislar davri" deb atashadi. Bu davr ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy jihatdan rivojlanish darajasiga ko'ra 3 ga bo'linadi:

1. Gomer davri yoki "zulmat asri". Ushbu davr poligarchiya yuz bergan tarixiy jarayonlarni qamrab olgan holda mil. avv. XI-IX asrlarni o'z ichiga oladi.
2. Arxaik davr mil. avv. VIII-VI asrlarni qamrab oladi. Mazkur bosqichda polis jamiyati va davlatlarining shakllanishi, aholining O'rta yer hamda Qora dengiz bo'ylariga kelib joylashuvi kuzatiladi (Buyuk yunon kolonlashtirishi).

3. Klassik yoki mumtoz davr (mil. avv. V-IV asrlar). Unda qadimgi yunon sivilizatsiyasining gullab-yashnashi, davlatchilik, iqtisodiy va madaniy taraqqiyot jarayonlarini ko'rish mumkin.

"Ellin bosqichi" bilan Yunonistonning qadimgi tarixi nihoyasiga yetadi. Biroq mazkur bosqichda yunon va sharq tarixi bilan bog'liq jarayonlar aks etgani bois, tarixchilar uni 3 davrga bo'lib o'rganishni tavsiya etadi:

1. Aleksandr Makedonskiyni Sharqqa yurishlari va ellin davlatlari tizimining vujudga kelishi (mil. avv. IV asrning 30-yillaridan - mil. avv. III asrning 80-yillariga qadar).

2. Ellin davlatlari va jamiyatining mavjud bo'lishi (mil. avv. III asrning 80-yillaridan - mil. avv. II asr o'rtalarigacha).

3. Ellin tizimining inqirozi va ellin davlatlarining g'arbda Rim imperiyasi, sharqda Parfiya tomonidan egallanishi (mil. avv. II o'rtalari mil. avv. I asrlar). Rim imperiyasi tomonidan mil. avv. 130030-yilda Misrdagi Ptolemeylar sulolasini bosib olinishi Qadimgi Yunoniston tarixida ellin bosqichini tugallanganligini anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.1. E. S. Edwards The Cambridge ancient history Part 1. Cambridge. 2008.
- 2.1. E. S. Edwards The Cambridge ancient history Part II. Cambridge. 2008.
- 3.1. Shaw The Oxford History of Ancient Egypt. Oxford. 2003.
4. Roger B. Beck, Linda Black, Larry S. Krieger, Philip C. Naylor, Dahia Ibo Shabaka." World history: patterns of interaction". Oxford University Press. England, 1994.
5. SUSAN WISE BAUER. The History of the ANCIENT WORLD. WW Norton, 2007.
6. Fernand Braudel. A history of civilizations. Allen Lane the Penguin Press. 2007.
7. A brief history of ancient Greece: politics, society, and culture / by Sarah B. Pomeroy. New York. Oxford. Oxford university press, 2004

8. Simon Baker. Ancient Rome. The rise and fall of an empire. BBC Books; Reprint edition. 2007.
9. Victor Parker. A History of Greece, 1300 to 30 bc. WILEY Blackwell. 2014.
10. Антология источников по истории, культуре и религии Древней Греции. – СПб., 2000.